

اشاره

بخش دوم کتاب دین و زندگی سال چهارم دبیرستان به موضوع «دین و تمدن» اختصاص یافته است. در این بخش، دانش‌آموزان عزیز با نقش اسلام در تمدن‌سازی آشنا می‌شوند. مقاله پیش‌رو اطلاعات بیشتری را جهت پاسخ‌گویی دبیران گرامی به پرسش‌های احتمالی در کلاس درس، در اختیارشان قرار می‌دهد.

چکیده

«ما اگر بخواهیم ارزش اشخاص را به کردار و آثار نیکشان بسنجیم به طور مسلم محمد (ص) بزرگ‌ترین مرد تاریخ است» (دکتر گوستاو لوبون در کتاب تمدن اسلام و عرب) رویارویی غرب با اسلام و مسلمین در جهان امروز و سلطه فرهنگی این تمدن بر کشورهای اسلامی زمینه‌ای است برای تحقیق و پژوهش در گذشته این دو تمدن. پیشرفت شگفت‌انگیز علم و دانش در جهان غرب و تسلط تکنولوژی بر اروپا و افزون شدن قدرت سیاسی و نظامی کشورهای آن از یک سو برخی از مسلمین را دچار از خودبیگانگی نموده است و خود را مقهور تمدن غرب می‌دانند و از دیگر سو، خود غربیان را برای ادامه سلطه فکری، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بر جوامع مسلمین حریص‌تر کرده است، به گونه‌ای که به خود حق می‌دهند. بر همه ارکان هستی چنگ بیندازند.

بررسی فراز و فرود این دو تمدن و نگاهی هر چند گذرا به گذشته پر افتخار و تابناک تمدن اسلام و آگاهی از آن همه شوکت و عظمت اولین گام برای بیداری از هرگونه خودبیگانگی است، زیرا در اثر چنین شناختی است که می‌توان راه و رسم صحیح زندگی کردن، اندیشیدن و کوشش کردن را به‌دست آورد.

آشنایی دبیران و دانش‌آموزان با تمدن جامع‌الاطراف اسلام در گذشته‌ای نه چندان دور از جمله اهداف نگارش این مقاله است. از آنجا که این بحث بسیار گسترده و جامع است در این نوشتار سعی شده است تا برخی مطالب به صورت مختصر و حتی در برخی موارد فهرست‌وار ارائه شود تا بتوان به تمامی ابعاد این موضوع هر چند گذرا پرداخت و دبیران محترم را به مطالعه منابع پایانی دعوت می‌نماییم.

▲ **کلیدواژه‌ها:** ظهور اسلام، علوم اسلامی، جنگ‌های صلیبی،

عصر بیداری

تمدن اسلام و غرب

اسمر جعفری
 کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث، اراک

مقدمه

ظهور اسلام در مشرق زمین و پی‌ریزی فرهنگ و تمدن اسلامی

بن‌مایه فرهنگ و تمدن اسلام بر تعالیم قرآن و سیره و سنت شخصیتی استوار است که در پایان قرن ششم میلادی قدم به عرصه خاکی گذاشت. تمدن و فرهنگی که عالی‌ترین، پایدارترین و مؤثرترین ادوار تمدن بشری را از آن خود کرد و از تاریک‌ترین مراکز انسانی برخاست.

«گرچه پیش از آن تمدن و فرهنگ یونانی، رومی، هندی، ایرانی و چینی هر کدام به سهم خود رسالت خویش را در برهه‌ای از زمان انجام داده و انسانیت را وامدار خویش ساخته بودند اما هنگام ظهور اسلام همه آن فرهنگ‌ها و تمدن‌ها در حال زوال و نابودی بودند و خورشید اقبال و عظمتشان بنا به دلایل فراوان می‌رفت که غروب کند!»^۱

«در همین دورانی که جهان در تاریکی فرو رفته است و مردم در گمراهی آشکار بودند اسلام با برنامه‌های انقلابی و فرهنگی شالوده یک فرهنگ و تمدن [الهی انسانی] را ریخت که نصف بیشتر کره معمور آن روز را شامل گردید که طی کردن طول و عرض کشور پهناور اسلامی نیازمند به هشت ماه راهپیمایی بود»^۲.

بررسی تاریخ اسلام نشان می‌دهد که فرهنگ و تمدن اسلامی

مرکز اسلامی آمریکا

خارجی، روزانه توسعه پیدا می‌کند چنان‌که امروزه زیاده از چهل کرور [میلیون] مسلمان در تمام چین و در پکن صد هزار نفر مسلمان وجود دارد»^۴ البته این آمار مربوط به ۷۰ سال پیش است و آمار مسلمانان در چین امروز بالای ۵۵ میلیون نفر است.

۴. عصر مجاور شدن فرهنگ و تمدن اسلام با تمدن‌های کهن جهان

ترجمه، تأسیس کتابخانه‌ها و مدارس و جذب مغزهای متفکر به مراکز علمی و آموزشی جهان اسلام، از خصوصیات این دوره است. این دوره را می‌توان دوره شکوفایی تمدن اسلامی نامید و از ابعاد مختلفی می‌توان این دوره را مورد بررسی قرار داد که از مجال این نوشتار خارج است، ولی به اختصار به ذکر مطالبی در این خصوص می‌پردازیم:

الف) انتقال علوم و جذب دانشمندان به جهان اسلام
ب) نهضت ترجمه

ج) مراکز علمی در تمدن اسلامی

د) علومی که در تمدن اسلامی به شکوفایی رسید.

در این جا به شرح مورد اخیر می‌پردازیم:

۱. **علوم اسلامی:** علومی که به طور خالص از تفکر مسلمانان برخاسته است.

۲. **علوم غیراسلامی:** علومی که اصل آن از تمدن‌های دیگر به اسلام رسیده و مسلمانان آن‌ها را بسط داده و ساخته و پرداخته کرده‌اند.

علوم اسلامی

۱. قرائت، ۲. تفسیر و روش‌های مختلف آن مثل تفسیر موضوعی، تطبیقی، تاریخی، فلسفی، مآثور و عرفانی و...،
۳. حدیث و مراحل تدوین آن، ۴. فقه و ادوار نظام فقهی شیعه، ۵. اصول و مراحل نه‌گانه آن، مثل دوره تأسیس، دوره تصنیف، اختلاط با علم کلام و...، ۶. کلام، ۷. تصوف و عرفان.

علوم غیراسلامی

۱. **ریاضیات:** اصلاح دستگاه عددنویسی هندی با تکمیل حساب دستگاه اعشاری، مفاهیم جدید در تئوری اعداد، علم جبر، کشفیات مهم در علم محاسبات و علم کره‌ها، معادلات درجه دو و سه و عدد پی و... از جمله کارهای مسلمانان است. محمد خوارزمی بزرگ‌ترین چهره ریاضی دنیای اسلام است که در مغرب زمین در علوم مربوط به ریاضیات برای نشان دادن هر روش معین در محاسبه پدیده‌ها اسم خوارزمی را به شکل تحریف شده آن یعنی «الگوریتم» استفاده می‌کنند و... .

۲. **نجوم:** دانشمندان مسلمان ابراهای مهمی بر نظریه‌های

تمام این فتوحات در سایه لطف، عدل و داد اسلامی صورت گرفت، به گونه‌ای که مردم آن سرزمین‌ها در پذیرش اسلام آزاد بودند ولی به جهت چهره درخشانی که از اسلام مشاهده می‌کردند به این دین متمایل می‌شدند

مسیر و مراحل مشخصی را گذرانده است که به‌طور خلاصه به این مراحل اشاره می‌شود:

۱. عصر دعوت یا آغاز حرکت
۲. عصر تشکیل حکومت اسلامی در یشرب
۳. عصر گسترش اسلام در جزیره العرب و جهان متمدن آن روز

تمدن اسلام، در قرن دوم طلوع خود، حدود دو برابر مساحت تمام خاک اروپا را دربرگرفت، از کرانه‌های اقیانوس اطلس تا دیوار چین، از سواحل دریای مدیترانه تا ریگستان‌های آفریقا، اندلس و سپس شهرهای مرزی فرانسه، اقیانوس هند، قسمت غربی بلاد آفریقا (مراکش، طرابلس، الجزایر و... و پیشروی به سمت چین و...) و نکته مهم این‌که تمام این فتوحات در سایه لطف اسلامی و عدل و داد اسلامی صورت گرفت، به گونه‌ای که مردم آن سرزمین‌ها در پذیرش اسلام آزاد بودند ولی به جهت چهره درخشانی که از اسلام مشاهده می‌کردند به این دین متمایل می‌شدند. برخلاف مسیحیت که برای اشاعه دین خود در هر نقطه نهرهایی از خون جاری کرد و جنگ‌های صلیبی بارزترین نوع این اشاعه است.^۲

«چین در تبدیل مذهب یک سرزمین خیلی سختی است که کشیشان اروپا با وسایل زیادی که برای آن‌ها فراهم است صراحتاً به عجز خود اعتراف می‌کنند، ولی اسلام علی‌رغم فقدان وسایل

بطلمیوسی وارد کردند و نظریه‌هایی خلاف نظرات بطلمیوس ارائه کردند و کارهایی چون تعیین طول سال شمسی را به نام خود ثبت کردند. دانشمندانی چون ابن سینا، خواجه نصیر، ابن هیثم و ابوریحان از چهره‌های درخشان نجوم هستند.

امروزه تقریباً اثبات شده است که کپلر و کپرنیک پایه‌گذاران مهم‌ترین کشف نجومی، در ارائه آرای خود تحت تأثیر دانشمندان اسلامی و از همه مهم‌تر خواجه نصیر بوده‌اند. مسلمانان موهومات مربوط به ستاره‌شناسی و تأثیر اوضاع کواکب را در احوال مردم از حیث نحس و سعد رد کردند. پیش از این که گالیله نظریه حرکت زمین به دور خورشید را اعلام کند ابوریحان و پیش از وی ابوسعید سجزی این عقیده را ابراز کرده بودند...

۳. فیزیک و مکانیک: دانش مکانیک در نزد مسلمانان «علم‌الحیل» خوانده می‌شد. نخستین مهندسان عالم اسلام سه برادر به نام‌های احمد، محمد و حسین فرزندان موسی بن شاکر بودند. در کتاب الحیل بنوموسی یکصد دستگاه شرح داده شده است که با استفاده از خواص مکانیکی کار می‌کند و توسط مسلمانان ساخته شده است. پژوهش‌های بیرونی در به‌دست آوردن وزن مخصوص پنج ماده و کانی، امروزه آن‌چنان به معیارهای قرن بیستمی نزدیک است که تعجب همگان را برمی‌انگیزد.

۴. طب: در اوایل قرن چهارم هجری تنها در شهر بغداد ۸۵۰ پزشک دارای اجازه درمان بودند و تعداد دانشجویان پزشکی بالغ بر ۶۰۰۰ نفر بوده و پزشکی شامل رشته‌هایی چون عمومی، چشم‌پزشکی، جراحی، مامایی و اعصاب و روان بوده است.

محمد بن زکریا ۲۲۰ جلد کتاب و رساله نوشته که نیمی از آن‌ها در طب است. کتاب‌های او در آیه و سرخک بیانگر دقت علمی اوست و بیش از چهل بار به زبان‌های دنیا ترجمه شده است. الحاوی که ۲۰ جلد است و محصول یک عمر پژوهش است تنها در سال ۱۵۴۲ میلادی ۵ بار در اروپا منتشر شد. ابن سینا تا مدت‌ها در شرق و غرب عالم ملقب به **امیر پزشکان** بوده است. کتاب قانون او در قرن پانزدهم، شانزده بار و در قرن ۱۶ بیست بار و در سال‌های بعد به‌طور مرتب منتشر شد. کتاب‌های او به تمام زبان‌های زنده دنیا ترجمه شده و تا قرن شانزدهم اصل و مبنای پزشکی جهان بوده و تا مدتی پیش کتاب درسی فرانسه به شمار می‌رفت. در دانشگاه پاریس دو تصویر رنگی از محمد بن زکریا و ابن سینا آویخته شده است و...

شرح وضعیت بیمارستان‌های دنیای اسلام و تجهیزات آن‌ها و دانشجویان مختلفی که از نقاط مختلف دنیا خصوصاً اروپا در این بیمارستان‌ها تمرین عملی داشتند بحثی مبسوط و مفصل است که مجال پرداختن به آن‌ها نیست (رجوع شود به «میراث اسلام» ژوزف ماک کاپ، ص ۱۱۷، «تاریخ تمدن» جرجی زیدان، «کارنامه اسلام» عبدالحسین زرین کوب...)

۵. کیمیا (شیمی): گوستاو لویون می‌نویسد: «این که در کتاب‌های شیمی می‌نویسند لاوازیه مؤسس علم شیمی است درست نیست... اگر آزمایشگاه‌های هزار سال پیش مسلمانان و اکتشافات آن‌ها نبود هیچ‌گاه لاوازیه نمی‌توانست قدمی به جلو بردارد» ۶ ذکر همین نکته کافی است که جابر بن حیان صد رساله در شیمی دارد.

۶. فلسفه، ۷. منطق، ۸. تاریخ و تاریخ‌نگاری، ۹. جغرافیا، ۱۰. ادبیات عرب، ۱۱. ادبیات فارسی، ۱۲. ادبیات ترکی، ۱۳. هنر و معماری... رشته‌هایی هستند که هر کدام بحث خاص خود را جداگانه می‌طلبد و در اکثر کتاب‌های تاریخ تمدن اسلام به دانشمندان این رشته‌ها و ذکر فعالیت‌های آن‌ها پرداخته شده است.

۵. عصر رکود تمدن اسلامی

در رکود تمدن اسلامی هم عوامل درونی زمینه‌ساز بود، و هم عوامل بیرونی. عوامل درونی: ۱. انحراف جریان حکومت و استبداد و خودکامگی حاکمان، ۲. پیدایش اشرافی‌گری، ۳. تضاد شدید طبقاتی، ۴. کم‌رنگ‌شدن ارزش‌های دینی و دور شدن از اسلام راستین، ۵. عامل تجزیر، ۶. صوفی‌گری انزواطلبانه افراطی، که این عوامل زمینه‌های افول را فراهم نمود، و عوامل بیرونی: الف) جنگ‌های صلیبی، ب) حمله مغولان، ج) سقوط اندلس. این عوامل روح نامیدی را در فرهنگ اسلامی دمید و با تخریب شهرها اساس مدنیت مسلمانان را متزلزل کرد.

الف) جنگ‌های صلیبی: امپراتوری روم به تحریک کلیساها از سال ۴۸۹ هجری حمله گسترده‌ای را به غرب دنیای اسلام آغاز کرد (سوریه، فلسطین و ترکیه). این جنگ‌ها به قصد فتح بیت‌المقدس آغاز شد و تا ۶۶۸ هجری ادامه یافت (طی دو قرن)، که در این دو قرن هشت جنگ طولانی و خونین بین آن‌ها درگرفت.

این جنگ‌ها آثار تخریبی بسیار زیادی در ممالک مسلمان به‌وجود آورد، ولی از آن‌سو به خاطر حشر و نشر موقت مسیحیان با مسلمانان و اقامت آن‌ها در طی این جنگ‌ها در سرزمین‌های اسلامی اروپائیان قرون وسطا را برای ورود به دوره جدیدی از تمدن آماده کرد و موجب پیشرفت علمی-صنعتی و فرهنگی آن‌ها شد و بدون این که خود توجه داشته باشند آداب و فرهنگ مسلمانان را با خود به غرب بردند. فرهنگ توجه به زندگی در دنیا و استفاده از زیبایی‌ها و نعمت‌های آن برای قرون وسطایی‌ها فرهنگی نو و جدید بود که منشأ تحولات زیادی در غرب گردید.

حتی اروپاییان در آغاز پیشرفت تمدن جدید خود برای فروش کالاها خود از مارک‌های تقلبی، که نشان‌دهنده تولید کالا در جهان اسلام است استفاده می‌کردند به گونه‌ای که صلیب‌هایی با نشان «الله» مربوط به آن دوره دیده می‌شود که فروشندگان سعی داشته‌اند به خریداران بقبولانند که این جنس از سرزمین‌های اسلامی آمده است.^۷

امروزه تقریباً اثبات شده است که کپلر و کپرنیک پایه‌گذاران مهم‌ترین کشف نجومی، در ارائه آرای خود تحت تأثیر دانشمندان اسلامی و از همه مهم‌تر خواجه نصیر بوده‌اند

ب) حمله مغولان

مقارن جنگ‌های صلیبی مغولان از شرق آسیا به سرزمین‌های اسلامی یورش آوردند و سلطان محمد خوارزمشاه پادشاه ایران را شکست دادند و این آغاز حمله مغولان به سرزمین‌های اسلامی بود. سرزمین‌های اسلامی در طول تاریخ حملات سختی را از جانب بیگانه تجربه کرده است، اما به جرئت می‌توان گفت هیچ‌کدام به اندازه حمله مغولان تلخ و سهمگین نبوده است. ویرانگری‌های مغولان توان تجدید حیات را از مسلمانان گرفت. نکته مهم آن است که حمله مغولان عموماً به سرزمین‌ها و شهرهایی بود که مرکز فرهنگ، علم و دانش روز بودند. شهرهای سمرقند، بخارا، خوارزم، بلخ، مرو و هرات را نابود کردند. ثروت شهرها را غارت نموده و کتابخانه‌ها را سوزاندند و تمام جانداران حتی سگ و گربه را هم زنده نگه داشتند. برای نمونه شهر خوارزم، که گل زیبای ماوراءالنهر نام داشت، به دستور چنگیزخان سوزانده شد و شهر هفت روز در آتش می‌سوخست و مردم را گروه‌گروه به قتل می‌رسانید و زنان را به اسیری می‌برد. حاکمیت ضعیف خلفای عباسی و جدایی مردم از آن‌ها از جمله عوامل این جنگ‌ها بود. نکته مهم آن که از آثار حمله مغول و کشت و کشتار آن‌ها شیوع روح افسردگی، عزلت، گوشه‌نشینی، درون‌گرایی و بیزاری از دنیا بود که وارد جامعه اسلامی شد و روند افول تمدن اسلامی را سرعت بخشید.

ج) سقوط اندلس

یکی از حوادث مهم و البته تلخ تاریخ اسلام سقوط اندلس است. سرزمینی که هشت قرن جز سرزمین‌های اسلامی بود و مسلمانان بر آن حکومت می‌کردند و در طول قرن‌های ۱۵-۸ میلادی با پدیدآوردن شاهکارهای علمی، معماری، فرهنگی و هنری به حیات خود تداوم بخشید. این سرزمین با حملات پی‌درپی مسیحیان (بعد از ناکامی در جنگ‌های صلیبی) مرحله به مرحله سقوط کرد و سرانجام در ۸۹۸ اندلس به کلی از دست مسلمانان خارج شد. علل سقوط اندلس به دو دسته بیرونی و درونی تقسیم می‌شود که می‌توان برای مطالعه بیشتر به کتاب دکتر ولایتی «فرهنگ و تمدن اسلامی» ص ۱۴۶ به بعد مراجعه نمود.

۶. خیزش و اقتدار مجدد جهان اسلام

این دوره با شکل‌گیری دو حکومت و تأثیراتی که بر دنیای اسلام داشتند موجب سامان‌دهی تازه‌ای در سرزمین‌های مسلمان شد. الف) صفویان در ایران، ب) خلافت عثمانی نکته مهم آن که نمی‌توان خودکامگی این حکومت‌ها (صفویان، عثمانی‌ها) و تکیه آن‌ها بر شمشیر و زور را نادیده گرفت و عوامل درونی بسیاری که نتوانست اقتدار اولیه اسلام را به دنیای اسلام برگرداند.

۷. استعمار و آغاز دومین مرحله رکود در تمدن اسلامی

این عصر، عصر استحاله فرهنگی مسلمانان است. تهاجمی فرهنگی از ناحیه استعمار کهنه و نو بر دنیای اسلام وارد شد که چونان شوک الکتریکی مراکز عصبی دنیای اسلام را فراگرفت. برای بررسی بیشتر این عصر می‌توان مباحثی چون:

۱. استعمار کهنه و نو
  ۲. علل پیدایش استعمار
  ۳. قلمرو استعمار در کشورهای اسلامی
  ۴. قوت گرفتن رشته شرق‌شناسی در کشورهای استعمارگر با اهداف خاص^۸
  ۵. صهیونیسم
- را در مقالات جداگانه‌ای مورد پژوهش قرار داد. در مجموع می‌توان گفت استعمار نو از جنبه‌های مختلف سعی می‌کند تا با نفوذ در کشورهای مسلمان کانال‌هایی برای استخراج ثروت‌های فکری و فرهنگی این کشورها ایجاد کند و با شیوه‌های گوناگون فرهنگ و تمدن این کشورها را نشانه رفته است.

۸. بیداری اسلامی

صرف‌نظر از پیامدها و آثار مخرب استعمار، یورش فرهنگی آنان موجب پدیدآمدن امواج حیاتی‌ای شد که بعدها پدیدآورنده یک سلسله حرکات پیوسته تاریخی در عرض جغرافیایی اسلامی گردید، که از آن به بیداری اسلامی تعبیر می‌کنیم (بیداری اسلامی یا بازگشت به اسلام) و هر دسته و گروه از مسلمانان به خود آمدن خود را با عناوینی نام‌گذاری کردند که برخی از این عناوین چنین هستند: اصلاح‌طلبی، بازگشت به خویشتن، خرافه‌ستیزی، نوگرایی، مقابله با استعمار، وحدت مسلمین، بیداری اسلامی و...

در هر صورت مسلمانان درصددند با تکیه بر هویت و فرهنگ اسلامی خود آرمان‌های جاوید خویش را احیا کنند. وجود هویت اسلامی جنبش‌هایی چون جنبش انقلابی حزب‌الله، حماس، جهاد اسلامی و... مؤید این مطلب است.

تمدن و سابقه مسلمانان در ساخت بنای جامعه جهانی و تاریخ این تمدن در اروپا و آسیا و شرق آفریقا به حدی کامل و همه‌جانبه است که کمتر فرهنگی با چنین استواری در تاریخ وجود دارد. به‌طور خلاصه و فهرست‌وار می‌توان گفت این بیداری در دو نقطه از دنیای اسلام نمود بیشتری داشته است.

الف) بیداری اسلام در جهان عرب

- چهار گرایش موجود در اعراب خواهان بازگشت به اسلام هستند:
۱. تمدن‌گرا - عرب‌گرا، ۲. تمدن‌گرا - اسلام‌گرا، ۳. اسلام‌گرایی سنتی، ۴. اصول‌گرایی اسلامی

سید جمال‌الدین اسدآبادی، طنطاوی و خیرالدین تونسلی، محمد عبده، رشید رضا، حسن‌البناء، سید قطب، اخوان المسلمین و... در یکی از چهار گرایش فوق می‌گنجند، نکته مهم این‌که نمی‌توان تأثیر نهضت امام خمینی (ره) در ایران را بر این جنبش‌ها نادیده گرفت.

ب) بیداری اسلامی در ایران

بررسی تاریخ معاصر ایران، که از دوره قاجاریه آغاز می‌شود، امواج بیداری اسلامی را در ایران به‌طور مشهود نمایان می‌کند، که در نهایت به پیروزی انقلاب اسلامی انجامید.

فراز و فرود تمدن اسلامی را با ذکر اعتراف یکی از نویسندگان اروپایی در مورد دین اسلام به پایان می‌بریم.

«من همیشه نسبت به دین محمد (ص) به واسطه زنده‌بودن عجیبش نهایت احترام را گذاشته‌ام، به نظر من اسلام تنها دینی است که استعداد توافق و تسلط بر حالات گوناگون و متغیر زندگی و مواجهه با قرون مختلف را دارد» (برناردشو نویسنده معروف انگلیسی).

بررسی تاریخ تمدن غرب

اروپا در تاریخ خود شاهد سه تمدن بوده است:

۱. تمدن قبل از میلاد که در قرن‌های شش، پنج و چهار قبل از میلاد در اوج خود بود.

۲. تمدن دوم (قرون وسطا): از قرن چهارم میلادی آغاز شد. قرون وسطا یا عصر جاهلیت فرهنگی - سیاسی غرب دوره‌ای طولانی از تاریخ غرب را فرا می‌گیرد (حدود ده قرن). این دوره با کنار گذاشتن اعتقادات باستانی و بت‌پرستی و روی آوردن به مسیحیت و گسترش آن آغاز شد. امپراتوری روم دین مسیحیت را رسمیت بخشید. مبلغان مسیحی به سرعت تبلیغات پیچیده و وسیعی را آغاز کردند و اعتقادات خاصی را که از نظر خودشان اعتقادات رسمی مسیحی بود تبلیغ می‌کردند و کار به جایی رسید که کلیسا بلا رقیب حکومت و فرمانروایی خود را بر مردم تثبیت کرد. مسیحیت در این دوران دارای دو مذهب بود: ۱. ارتدکس، ۲. کاتولیک که هر کدام بر بخشی از اروپا حاکمیت داشتند و هر کدام هم پیوسته دیگری را تکفیر می‌کردند.

پاپ عالی‌ترین مقام کلیسا بود و خطاناپذیر تلقی می‌شد. بزرگ‌ترین قدرت مالی امپراتوری کلیسا بود. مدارس و دانشگاه‌ها در اختیار کلیسا بود. برخی از رجال بزرگ سیاسی و حتی زمامداران اروپا توسط کلیسا تکفیر شدند یا ناچار به توبه شدند، مثل هانری چهارم امپراتور آلمان، لویی هفتم در انگلستان (در این دوره ۵ میلیون نفر به جرم فکر کردن و تخطی از فرمان پاپ به دار آویخته شدند و یا در سیاهچال‌های مربوط تا سرحد مرگ نگاه داشته شدند. طی هجده سال به دستور محکمه تفتیش ۱۰۲ نفر زنده سوختند و ۶۸۶۰ نفر را شقه شقه کردند...)^۱

از این دوره به دوران تاریک و ظلمانی یاد می‌کنند و دو عامل را می‌توان به عنوان زمینه‌ساز چنین وضعیت اسفباری دانست: ۱. مخالفت

با فکر و اندیشه و فعالیت حکما و فلاسفه و ممانعت از نشر حکمت و فلسفه، ۲. تحجر، تصلب و انجماد کلیسا و سایر مؤسسات مذهبی.

عقایدی چون هر طفلی با گناه اولیه آدم متولد می‌شود پس باید غسل داده شود، فروختن بهشت، اعتراف به گناهان در حضور کشیش، سست کردن رابطه خصوصی مردم با خدا، قوانین ازدواج (امکان نداشتن طلاق بعد از ازدواج)، مالکیت نداشتن زن، تعیین روز و مکان خاصی برای عبادت خدا، نبودن حق ازدواج برای کشیشان و... از جمله نشانه‌های تحجر کلیسا بود.

حوادث مهم این دوره

الف) ورود اسلام به اسپانیا و دوام آن به مدت هشت قرن.

ب) در قرن هفتم میلادی به بعد در همسایگی تمدن قرون وسطا تمدن با شکوه اسلام متولد شد و راه بالندگی پیش گرفت به گونه‌ای که بسیاری از اندیشمندان و خردمندان اروپایی را جذب کرد، کتاب‌های مسلمانان به سرعت ترجمه شد و توجه به حقوق و زندگی قانونمند پدیدار گشت.

تأثیر نفوذ مسلمانان آن قدر قابل توجه بود که مونتنگری وات به صراحت می‌گوید: «هنگامی که انسان تمام جنبه‌های درگیری اسلام و مسیحیت در قرون وسطا را در نظر بگیرد روشن خواهد شد که تأثیر اسلام بر جامعه مسیحیت بیش از آن است که شناسایی شود. اسلام نه تنها در تولیدات مادی و اختراعات تکنولوژی اروپا شریک است و نه تنها اروپا را از نظر عقلانی در زمینه‌های علم و فلسفه برانگیخت، بلکه اروپا را واداشت تا تصویر جدیدی از خود به وجود آورد»^۱. در جای دیگر می‌نویسد: «ما باید به مدیون بودن عمیق خودمان به اسلام و عرب اعتراف کنیم».

در حالی که اسلام قلب اروپا را درمی‌نوردید و سلطه خود را بر جهان غرب تثبیت می‌کرد. متأسفانه خودکامی‌های برخی از امرا و حکام مسلمین، دنیاطلبی، رفاهدگی و پیکارهای بی‌په‌وده آن‌ها با هم بر سر قدرت زمینه انحطاط مسلمین را فراهم آورد و از نفوذ و گسترش اسلام در اروپا کاست.

ج) جنگ‌های صلیبی: شرح این جنگ‌ها در بحث تمدن اسلام آمد اما نکته مهم این‌که جنگ‌های صلیبی اگرچه برای مسلمانان آثار منفی و ویرانگری بر جای گذاشت ولی از سوی دیگر باعث بی‌اعتبار شدن کلیسا در مغرب زمین شد، زیرا محرک اصلی این جنگ‌ها کلیسا بود و این جنگ‌ها نه تنها برای مسلمانان، بلکه برای خود آنان هم موجب هدر رفتن سرمایه‌های اقتصادی و انسانی زیادی شد و وعده‌های آن‌ها هم تحقق نیافت و لذا رفته رفته توجه مردم به دین کاهش یافت و بی‌توجهی به دین آرام آرام پدیده روشنفکری را در دامن خود پروراند و سبب افول تمدن قرون وسطا گردید و تمدن جدید اروپا شکل گرفت.

۳. تمدن سوم (عصر رنسانس): در قرن‌های پانزدهم و شانزدهم همزمان با افول قدرت کلیسا این تمدن شکل گرفت. رنسانس در

در قرون وسطا
۵ میلیون نفر
به جرم فکر
کردن و تخطی
از فرمان پاپ
به دار آویخته
شدند و یا در
سیاهچال‌های
مربوط تا سرحد
مرگ نگاه داشته
شدند. طی
هجده سال به
دستور محکمه
تفتیش عقاید،
۱۰۲ نفر زنده
سوختند و ۶۸۶۰
نفر را شقه شقه
کردند...

مونتگر و وات
به صراحت
می گوید: اسلام
نه تنها در
تولیدات مادی
و اختراعات
تکنولوژی اروپا
شریک است و
نه تنها اروپا را
از نظر عقلانی
در زمینه های
علم و فلسفه
برانگیخت، بلکه
اروپا را واداشت
تا تصویر
جدیدی از خود
به وجود آورد

فارسی نوزایی، تجدید حیات و تجدیدخواهی معنا می شود. این عصر، عصر اصلاح طلبی، بازیابی و بازسازی اندیشه بر مبنای بی ارزش دانستن نقش دین است.

البته تمدن جدید اروپا را به ترتیب متشکل از رنسانس، مدرنیسم و پست مدرنیسم می دانند که هر کدام ویژگی های خود را دارند، ولی بر یک خط و جهت حرکت می کنند و آن گریز از مذهب و معنویت و انسان جدای ایمان و عقیده است. آغاز آن رنسانس بود و اینک با اندیشه های پست مدرنیسم در جهان غرب ادامه دارد. این عصر مباحث بسیار مطوّلی را می طلبد که در حوصله این نوشتار نیست. در قرن شانزدهم قیام لوتر و همکارانش علیه اعتقادات متحجرانه کلیسا و مخالفت با پاپ به پیدایش مذهب دیگری در مسیحیت، به نام پروتستان، منجر گردید. لذا مسیحیت به سه شعبه تقسیم شد: ارتدکس، کاتولیک و پروتستان

پیامدهای تمدن جدید اروپا

۱. توجه به علم، تحقیق و به خصوص تحقیق تجربی،
۲. توانایی تصرف در طبیعت،
۳. امکان بهره مندی بیشتر از مواهب طبیعی،
۴. آگاهی بیشتر مردم به قانون و حقوق،
۵. تولید انبوه کالا،
۶. ظهور پدیده استعمار،
۷. افزایش فاصله میان غنی و فقیر،
۸. غفلت از نیازهای معنوی،
۹. جهان نظامی شده و محصور در تسلیحات نظامی^{۱۱}

نقد تمدن غرب

برای نقد تمدن غرب باید منصفانه نگریست. نمی توان چهره این تمدن را کاملاً و صددرصد سیاه دید و نمی توان صددرصد روشن و درخشان.

به هر حال این تمدن چهار قرن را پشت سر گذاشته است و هم چنان بر اروپا حاکمیت می کند و با پیشرفت های محیرالعقول خود در زمینه های علمی، سایر نقاط جهان را هم شتابان سیر می نماید. ما هم اکنون با این تمدن ارتباط مستقیم داریم، به طوری که هم می توانیم تأثیر بگیریم و هم می توانیم تأثیر بگذاریم. آنچه مهم است بالا بردن سطح توانمندی، بها دادن به قوه تعقل و اندیشه خود و کرامت و عزت نفس داشتن است که نه این تمدن را کلاً نفی کنیم و نه این که در مقابل آن احساس حقارت و کوچکی کنیم.

تمدن غرب را می توان از جنبه های مختلف مورد بررسی قرار داد:
 ۱. بحران نیهیلیسم (پوچ گرایی): نداشتن هدف والا و متعالی در زندگی سبب افزایش بیماری های روانی، افزایش خشونت خصوصاً در فیلم ها شده است.

۲. غلبه روح مادیگری: اگرچه اختراعات و اکتشافات زیادی از ناحیه این تمدن به وجود آمده است که زندگی را برای مردم راحت تر کرده است اما هیچ کدام نتوانسته اند از تشویش ها و ناراحتی های فکری مردم را کاهش دهند.

۳. اخلاق در غرب
  ۴. زن در غرب و موقعیت خانواده
  ۵. تبعیضات نژادی
- نقد و بررسی هر کدام از موارد بالا نیاز به بحث های گسترده تری دارد که ذکر فهرست فوق می تواند همکاران عزیز را در مسیر پژوهش در این موضوع یاری دهد.

پی نوشت

۱. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، قربانی، ص ۱۱
۲. میراث اسلام، ص ۱۷۸
۳. تمدن اسلام و عرب، ص ۳۱۶
۴. همان، ص ۸۰۸
۵. به نقل از تاریخ تمدن، ج ۱۱، تاریخ تمدن اسلام، جرجی زیدان، تمدن اسلام و عرب
۶. تمدن اسلام و عرب، ص ۲۱۸
۷. ویژگی های قرون جدید، ص ۹۸
۸. رک به شرق شناسی در بحران، اثر انور عبدالملک مصری و شرق شناسی ادوارد سعید
۹. تاریخ تحولات اجتماعی، به نقل از مارسل کاش
۱۰. تأثیر اسلام بر اروپای قرون وسطی، ترجمه عبدالحمیدی
۱۱. دین و زندگی، پیش دانشگاهی

منابع

۱. تمدن اسلام و عرب، دکتر گوستاو لوبون، ترجمه سید هاشم حسینی
۲. تاریخ تمدن، ویل دورانت، ج ۱۱ و ۲۰
۳. جهان بینی ابن خلدون، ترجمه مظفر مهدوی (ایو، لاکوست)
۴. کارنامه اسلام، عبدالحسین زرین کوب
۵. تاریخ تمدن اسلام، جرجی زیدان
۶. ویژگی های قرون جدید، دکتر علی شریعتی
۷. بیم موج، سید محمد خاتمی
۸. فرهنگ و تمدن اسلامی، دکتر ولایتی
۹. تأثیر اسلام بر اروپای قرون وسطا (مونتگر و وات) ترجمه عبدالحمیدی
۱۰. غرب شناسی، سید احمد راهنمایی
۱۱. سیمای تمدن غرب، سید مجتبی موسوی لاری
۱۲. چهار مقاله، سید غلامرضا سعیدی
۱۳. موج سوم، الوین تافلر (ترجمه شهیندخت خوارزمی)
۱۴. اسلام و تمدن اسلامی، ج ۱ و ۲، آندره میکل، (ترجمه دکتر حسن فروغی)
۱۵. غربت غرب، احسان نراقی
۱۶. خدمات متقابل اسلام و ایران، شهید مطهری
۱۷. پویایی فرهنگ و تمدن ایران و اسلام، دکتر ولایتی، ج ۳
۱۸. میراث اسلام، ژوزف ماک کاپ
۱۹. دانش مسلمین، محمدرضا حکیمی
۲۰. آئین و اندیشه در دام خودکامگی، سید محمد خاتمی
۲۱. خاطره سقوط اندلس، احمد رائف (ترجمه محمدرضا انصاری)
۲۲. عظمت مسلمین در اسپانیا
۲۳. غرب و غرب شناسی، رضا نجفی
۲۴. علل و آثار جنگ های صلیبی، عبدالله ناصری طاهری
۲۵. غرب زدگی، جلال آل احمد
۲۶. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، زین العابدین قربانی
۲۷. دین و زندگی، پیش دانشگاهی